

АҲМАД ИБН ҲАФС КАБИР
БУХОРИЙ МЕРОСИ ВА УНИНГ ИЛК
ШАРҚ РЕНЕССАНСИ ҲАМДА
ИСЛОМ ФАЛСАФАСИ ИЛМИЙ -
НАЗАРИЙ АСОСЛАРИНИ
ЯРАТИШДАГИ ЎРНИ ВА
АҲАМИЯТИ

ХАЛҚАРО ИЛМИЙ-АМАЛИЙ АНЖУМАН

ТЎПЛАМИ

Бухорои шариф - 2022

мангитийа”¹ (“Мангитлар салтанати тарихи”), Мулла Олим Маҳмуд Ҳожининг “Таърихи Туркистон”² (“Туркистон тарихи”) ва таниқли тарихчи олим Пўлат (Бўлат) Солиев (1892-1983)нинг “Мангитлар салтанати даврида Бухоро ўлкаси”³ асарларидан таниқли даланганлигининг гувоҳи бўламиз. Шуни ҳам айтиб ўтиш керакки, мазкур тарихчиларнинг тарихий тадқиқотларида мангит сулоласи ҳукмдорларининг тарихини асосан ижобий баҳолашган. Айниининг асари ҳам бундан мустасно эмас, албатта. Айни мангитлар хонадони тарихига мурожаат этар экан, уларнинг ижобий томонларига ҳам эътибор қилиб ўтган.

Айний адабиётшунос, тилшунос, шарқшунос олим сифатида «Фирдавсий ва унинг «Шохнома»си ҳақида» (1934), «Камол Хўжандий», «Шайхурраис Абу Али ибн Сино» (1939), «Устод Рудакий» (1940), «Шайх Муслихиддин Саъдий Шерозий» (1942), «Алишер Навоий» (1948), «Зайниддин Восифий» (унинг «Бадое ул-вақое» асари ҳақида), «Мирза Абдулқодир Бедил», Муқимий, Ғафур Ғулом ва Саид Назар ҳақидаги асарлари ўзбек ва тожик адабиётшунослиги ва танқидчилигида, «Форс ва тожик тиллари ҳақида», «Тожик тили» каби илмий ишлари тожик тилшунослигида муҳим воқеа бўлди. Айниининг «Тоҳунда», «Қуллар», «Судхўрнинг ўлими» ва «Эсдалиқлар» асарлари хорижий тилларга таржима қилинган. Ўзбекистон ва Тожикистон Республикаларидаги бир қатор шаҳар, қишлоқлар, кўчалар, мактаблар, кутубхоналар, санъат ва маданият марказлари Айний номига қўйилган. Самарқандда Айний ёдгорлик уй-музеи очилган (1967).

МОҲИТОБОН ЁХУД ХЎЖА ОРИФ РЕВГАРИЙ МАЪНАВИЯТИ

Акбар Ахтамович АЛЛАМОВ

Бухоро давлат университети “Ислом тарихи ва манбашунослиги, фалсафа” кафедраси доцент таълим уқитувчиси. “Шарқ тиллари таълими ва бухорийлар меросини ўрганиши” илмий-тадқиқот маркази аъзоси.

“Биз муқаддас динимизни азалий қадриятларимиз мужассамининг ифодаси сифатида беҳад қадрлаймиз...”

Шавкат Мирзиёев

Ҳазрат Хожа Муҳаммад Ориф Хожа Орифи Моҳитобон номи билан машҳурдирлар. Уларнинг ўрталарида Бухоро шимолидаги обод туманларидан бири бўлган Шохпурком, Шохфирконнинг Ревгари қишлоғида улуғ бир зот, маънавий дунёси сарҳад билмас инсон Хожа Ориф ар-Ревгарий-Моҳитобон дунёга келганлар.

Ул зоти шариф нафақат ўз шакл-у шамоийллари билан, ваҳоланки фикр-у сирларини билан ҳам бир гўзал инсон бўлганларки, шул боис Моҳитобон (ойдек софланувчи) номига сазовор бўлганлар. Хожа Ориф юз йилдан зиёд умр кўриб, 1234 - йили вафот қилган. Хожа қабрлари ҳозирда Шохфиркон тумани марказида бўлиб, ҳақоний зиёратгоҳга айлантирилган. “Нақл этилишича, Хожа Ориф ўрта бўйли, ой юзли, қўл-оёқлари кўзли, қошлари камон, бутун вужудларидан мушки анбар ҳиди анқиб турадиган зот бўлган эканлар”.

Хожа Ориф Ҳазрат Абдулҳолик Ғиждувонийнинг тўртинчи халифалари ҳисобланадилар. Ҳазрати Маҳдуми Аъзам Даҳбедийнинг “Мақомати Хожа Абдулҳолик Ғиждувоний” асарларида нақл қилинишича, ҳазрат Хизр а.с. ҳазрат Абдулҳолик Ғиждувонийнинг қўлига келардилар. Шу пайт Ҳазратнинг ҳамма шогирдларини уйқу босарди. Ҳазрат тугаб, Хизр а.с. кетганларидан сўнг шогирдлари беихтиёр уйқудан уйғонарди. Шогирдлар орасида энг ёши ҳисобланган Хожа Муҳаммад ар-Ревгарий Хизр а.с. қўлидан баҳраманд бўлай деб, кўзларига туз сепадилар ва оғриқнинг шифолигидан у кишига уйқу ғалаба қилолмайди. Натижада улуғларнинг суҳбатидан

1. Мирза Абдал Азим Сами. Тарих-и салатин-и мангитийа. Издание текста, предисловие, перевод примечания. М.: Епифановой. – Москва: 1962.

2. Мирза Олим Маҳмуд Ҳожи. Таърихи Туркистон. Т.: Янги аср авлоди 2008.

3. Солиев. Мангитлар салтанати даврида Бухоро ўлкаси. Т.: Ўздавнашр 1925.

бахраманд бўладилар. Бу ҳолни кўриб Ҳизр а.с. Хожа Орифга дейдилар: “Сен бўлгайсиз, иншаоллоҳ! Хожа Ҳизр а.с. нафасларининг барокатидан бутун дунёни Ориф номи билан машхур бўлдилар”!... (1Садриддин Салим Бухорий. Бухоро табаррук зиёратгоҳлари. “Navro’z” нашриёти. Тошкент, 2015, 148-бет).

Хожа Орифнинг “Орифнома”асари пурмаъно ҳикматлар, панд-у насиҳатлар тўлган маънавият бўстони десак асло хато бўлмайди. Чунончи, унда инсон умр мазмун-моҳияти, одамни саодатга етакловчи фазилатлар ва аксинча, инсон ҳаётини етказувчи, уни палидлик, бадхулқлик томон бошловчи ҳою-хаваслар, хирса иллатлардан сақланишга оид ҳикматлар жой олган. Ул зот одамларни покликка қилганлар: “Аюҳал Ориф! Пок ва зот эътиқодли бўл!”² (2Хожа Ориф ар-Ревгарий. Орифнома. Т., 1994, 4-бет).

Одамлардаги энг ёмон ахлоқий сифатлардан баднафслик эканини таъкидлаб Хожа Ориф ёзадилар: “...Имони комил мўмин улдурки, пулу давлатдан юз рагангин либослар ва нозу уни ўзига мафтун этмасин, катта нафс гадосига айланган. Унинг нафси саркашлик ва хурсандлик этмасин, рўзгор ташвишларидан бўлмасин ва яхши кун ҳам, ёмон кун ҳам унинг учун баробар моҳият касб этсин”³ (Хожа Ориф ар-Ревгарий. Орифнома. Т., 1994, 4-бет).

Хожа Ориф одамнинг ҳақиқий саодатга элтувчи йўл касб-хунар ўрганмоқ, маърифатга рағбат қўймоқ эканлигини уқтирар экан, касб ва илмдан аввало одамни баҳраманд қилмоқ ҳам алоҳида таъкидланган.

Манбаларда келтирилишича, Хожа Ориф 100 ёшдан ортиқ умр кўрганлар. Бу бағбонлик қилганлар.

“Орифнома”да қуйидаги байтлар хаттот томонидан ёзилган:

Афсус шуд пинҳон Моҳитобон ба зери хок,

Килкам сияҳпўш, жигар реш, сина чок.

Тарих баҳри рехлати ў жустам аз қалам:

Қутби замон ва Орифи зери рақам.

Мазмуни: Афсус, Моҳитобон тупроқ остига пинҳон бўлди, қаламим қора қилди жигарим тилинди, сийнам чок бўлди. Унинг марҳум бўлган йили “Қутби замон ва Ориф биллоҳ зери рақам”дан чиқади. Ушбу байтдан 634 ҳижрий сана чиқар экан, демак Ориф мелодий 1234(35) йилда вафот қилганлар.

Тарихий манбаларнинг гувоҳлик беришича, Хожа Ориф маънавиятини тарқатиш ташвиқ қилган бир қатор авлиё-ю, алломалар ҳам ўтишганки, улардан Хўжа Хўжа Хожи Хўжа бобо, Саййид Ота кабиларнинг номлари халқимиз томонидан зикр этилади.

Хуллас, Моҳитобоннинг маънавий бўстони шу даражада сарҳад билмаски, у бутунги ёшлар комиллик сабоқларини олишлари, миллий ўзликларини теран англашлари, миллий ғурурни шакллантиришга эришишлари бир қадар осон кечади, десак ҳақ айтган бўламиз.

ТАСАВВУФ ВА АЁЛ

Акбар Ахтамович АЛЛАМОВ

бахшида этиб, мусулмонларнинг кипрликларга қарши жангларида ҳамширалик
ва ҳижрий 27 йил (милодий 649 йил) жангда шаҳид бўлган.

Хулоса қилиб айтганда, кўнгилларга таскин ва тасалли бера оладиган авлиё
сўфий аёллар сиймоси уларнинг тирик ёки аллақачонлар дорул бақога ри
қилганларидан қатъий назар муслималар учун алоҳида аҳамиятга эгадир.

Бир донишманд айтганидек: “Инсоният заифани шарафлаган даврларни шара
заифани улуғлаган шахсларни улуғлаб келади. Заифани шарафлашда ўзида
тополмаган даврда комиллик, заифани улуғлашга ўзида куч толмаган одамда
каримлик йўқдир...”

SHIHOBUDDIN AS-SUHRAVARDIY ASARINING O'RTA OSIYODAGI BIR SHARHI XUSUSIDA

Shahobiddin Baxriddinovich MURTOZAYEV

BuxDU PI Ijtimoiy fanlar kafedrası o'qituvchi

Tasavvuf ta'limoti O'rta Osiyo xalqlarining ma'naviy madaniyati tarixida muhim o
egallagan. O'rta Osiyo olimlari qalamiga mansub bizgacha yetib kelgan yozma meros
ma'lum bir qismi tasavvufga oid asarlaridir. Ulardan ba'zilari u yoki bu asarga yozil
sharhlardan iborat. Ushbu maqola Suhravardiy asarlariga yozilgan bir sharh haqida ma'lum
bermoqchimiz.

Tasavvufning mashhur tariqatlaridan biri – suhravardiya tariqatining asosch
Shihobuddin Abu Hafis Umar ibn Muhammad as-Suhravardiy 539 hijriy yili, sha'bon oyina
birinchi kuni Eronning Jibol viloyati, Zanjon tumanining Suhravard qasabasida dunyoga kel
Bu sana milodiy 1145 yilning 27 yanvariga to'g'ri keladi. U boshlang'ich ta'limni o'z yurt
olgach, amakisi va tariqatdagi murshidi bo'lmish Abu Najib as-Suhravardiy bilan Bog'dod
boradi va u yerda ilm tahsilini davom ettiradi. Keyinchalik talabalarga dars berish va xalq
va'z – nasihat qilish natijasida mashhur bo'lib ketadi. Zamondoshlari uni “Shayx ush-shuyux
“Shayx ul-islom”, “Shayx ul-Iroq” nisbatlari bilan ulug'langan.

Shofiiy mazhabining faqihi, hadis, ilmi va tasavvuf ta'limotining bilimdoni Shihobudd
as-suhravardiy fiqh va tasavvuf ga oid bir qancha asarlar yozib qoldirgan. “Avorif ul-ma'ori
 (“Ma'rifat oriflari”), “Rashf an-nasoix” (“Nasihat tomchilari”), “A'lom at-tuqo” (“Ta
belgilari”), “A'lom al-muridin” (Muridlarga ko'rsatma) nomli asarlari ana shular jumlasidandir.

Suhravardiy tariqatda Sa'diy Sheroziy va Avhaduddin Kirmoniylarning piri, murshididir.
U hijriy 632 yili muharram oyining birinchi kuni (milodiy 1234 yil, 26 noyabr) 93 yoshida vaf
etgan.

Suhravardiya tariqati o'rta asrlarda ancha rivojlandi va hozirgi vaqtda Hindiston
Pokistonda uning vakillari faoliyat ko'rsatmoqdalar. Shihobuddin as-Sahovardiyning asarlari e
olimlarning e'tiborida bo'lib, islomiy o'quv yurtlarida darslik sanaladi.

Shihobuddin as-Sahovardiyning asarlari O'rta Osiyoda ham ancha mashhur bo'lgan
ulardan ba'zilariga ilmiy sharhlar yozilgan (2, 331-360.). Shulardan biri Shayx Xudoyd
qalamiga mansub “Bahr al-ulum” nomli sharh bo'lib, u Suhravardiyning “Irshod al-muridin
asariga yozilgan. Bu mavzudagi ba'zi tadqiqotlar nashr etilgan (3,31-41,177-178.).

Shayx Xudoydod ibn Toshmuhammad Azizon al-Buxoriy XVIII asrning birinchi yarmi
Buxoro yaqinida tug'ilib, 1801 yilda vafot etgan; yassaviya tariqati mutasavvifidir. Uning hay
haqida manbalarda ma'lumot juda oz “Tarix-i Xumuliy”da “Mavlono Shayx Xudoydod jahr
(zikr qiluvchi) toifadan” ekanligi aytib o'tilgan (4,224.).

Shayx Xudoydod yashagan davr – XVIII asrning ikkinchi yarmida O'rta Osi
xalqlarining ma'naviy madaniyatida naqshbandiya-mujaddidiya tariqati vakillari yetakchi o'r
tutganlar. Ular bilan bir qatorda qodiriya, yassaviya tariqatlari ham amalda bo'lgan. Bu davr
tasavvuf ta'limoti keng tarqalib, aholining turli toifa vakillari dunyoqarashiga kirib borgan, des
xato bo'lmaydi. Bu ta'limot saroy amaldorlarining, hattoki amirlarning ham hayoti
dunyoqarashlarini qamrab olgan (1, 275-331.).

Аҳмад ибн Ҳафс Кабир ал-Бухорий мероси ва унинг илк Шарқ ренессанси ва Ислом фалсафаси илмий-назарий асослари яратилгандаги ўрни ва аҳамияти

Jamolova D.M. Abdulloyev S.S.	XIX asr oxiri xx asr boshlarida Buxoro amirligi ta'lim tizimida eskilik tarafdorlari va jadid maktablari o'rtasidagi kurash mufti Muhammad Ikrom domla misolida	257
Bo'stonova Z.B.	"Tarixi Salimiy" asarida davlat amaldorlari tavsifi	259
Nosirov SH.O'.	Sadriddin Ayniy asarlari buxoro inqilobini tarixini o'rganuvchi manba sifatida.	261
Jamolova D.M. Safojeva SH.	Muhammad Munshiy va uning "Tarixi Muqimxoniy" asari haqida	263
Собиров А.В.	Академик А. Муҳаммаджонов – Бухоро тарихи тадқиқотчиси	266
Jumaev M.	Somoniylar va Qoraxoniylar davri siyosiy hayotida Buxoroning o'rni	269
Temirova G.	Somoniylar davrida ilm-fan, ta'lim va me'morchilik	271
Sharopov D.	Abdullaxon tashqi siyosatida xo'ja islom Jo'yboriyning tutgan o'rni.	273
Beshimov Maqsud	Mang'itlar davrida Buxoroda madaniy hayot (me'morchilik, adabiyot va san'at).	275
Абдуллаева Н.	Садриддин Айний – йирик жамоат арбоби ва маърифатпарвар адиб	277
✓ Алламов А.А.	Моҳитобон ёхуд Хўжа Ориф Ревгарий маънавияти	279
✓ Алламов А.А. Жўраев Ш.Ф.	Тасаввуф ва аёл	280
Murtozayev Sh.B.	Shihobuddin as-Suhravardiy asarining O'rta Osiyodagi bir sharhi xususida	282
Жаббарова Ҳ.	Шарқ фалсафасида гендер тенглик ҳақида қарашлар	284
Qarshiyeva D.E.	Yoshlarni tarbiyalashda milliy qadriyatning o'rni	286
Б.Х. Каримов	Тасаввуф таълимотида руҳий камолот масаласи	288
Нурматова Н.У.	Миллий меросимизда "Хуш дар дам" рашҳаси	290
Раҳмонова М.	Ислом моҳияти Фитрат мажозий талқинида.	293
Muxammadiyev L.G'.	Yoshlar ongida umuminsoniy qadriyatlarni shakllantirishda diniy va dunyoviy bilimlar uyg'unlashuvida zamonaviy innovatsion yondashuvlar	296
Бахриев О.А.	Ҳадис султониининг фикхий қарашлари	299
Мухаммеджанова Л.А. Ғафурова Ш.Н.	Жамият ривожиди шахсий тарбиянинг аҳамияти ва бу ҳақида шарқ фалсафасидаги фикрлар	303
Элмуротов Ж.	Ҳадисшунослик илмида Имом ал-Бухорийнинг тутган ўрни.	305
Даурбекова И.	"Саҳиҳул бухорий" – устоз ўғити билан яратилган асар.	308
Тешаев Н.Н.	Абу Ҳафс Кабир-Имом Бухорийнинг маънавий устози	314
Ҳамидов З.Ш.	"Пайғамбарлар тарихи" - амалий ахлоқ тақомили ифодаси	316
Yaxshimurodova N.	Islom olamining eng buyuk muhaddislari va ularning ilmiy me'rosini o'rganish	322
Маҳмудов Р.Ж.	Ёшларда умуминсоний қадриятларни "ахлоқий муҳсиний" асарини ўргатишнинг замонавий инновацион ёндашуви	324
Мамиров А.Н.	Ёшлар онгида толерантлик тушунчасини шакллантиришнинг миллий қадриятларимизни тақомиллаштиришдаги роли	327
CH.A. Azimova	Yoshlar ma'naviyatini yuksaltirishda Ahmad Yassaviy merosining tutgan o'rni	331
Жўраева Д.Ж.	"Бобурнома" асарининг ёшларнинг маънавий-ахлоқий дунёсини шакллантиришдаги аҳамияти.	333
Бобомуродов Э. Жовлиев Ж.	Янги Ўзбекистон ёшлари онгида миллий ва умуминсоний қадриятларни шакллантиришга диний ва дунёвий билимларнинг ўрни ва роли	336
Мамашикуров Б.Б.	Бухоро фикҳ мактаби ва унда ёзилган фатво асарлари	340
Гуламова М.Т.	Аҳмад Зиёуддин ал - Кумушхонавийнинг "Ромузул-аҳодис" асарининг ҳадисшуносликдаги ўрни	344
Xolova U. Temirov F.U.	Sharifjon Maxdum Sadr Ziyov va uning noyob kutubxonasi.	347
Раупов С.С.	Шарқ ва Ғарб ренессанси: умумийлик ва ўзига хослик	349
Jamolova M.	Farhod Qosimov - Buxoro tarixi tadqiqotchisi	352
Эшпулатов И.С.	Абу Наср Фаробий фалсафаси	354